

**AFRİKA'DA
SÖMÜRGEÇİLİK VE EĞİTİM**

III. CİLT

İsmail Aydoğan - Mutlu Sadık Fidan

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 7

KUZEY AFRİKA

CEZAYİR: Adalardan Bir Fransız Gider /13

FAS: Özgür İnsanların Ülkesi /49

LİBYA: Hançerlenen Mutluluk /81

MISIR: Piramidin Sesindeki Nağme /133

SUDAN VE GÜNEY SUDAN: Siyahların Ülkesi /183

TUNUS: And Olsun Zeytin Ağacına /247

ORTA AFRİKA

ANGOLA: Rakamların Verdiği Özgürlüğü Beklemek /287

ÇAD: Fransa'nın Kini /306

EKVATOR GİNESİ CUMHURİYETİ: Adalardaki Uzak Okullar /335

GABON: Zenginlikteki Fakirlik /361

KAMERUN: Teslis'in Zalim Serencamı /377

KONGO CUMHURİYETİ: Paris Kurulurken /415

KONGO DEMOKRATİK CUMHURİYETİ:

Bir Kralın Kâbus Yaşatan Hayali /431

ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ: Fransız Senfonisinde Bir Bariton /455

SÃO TOMÉ VE PRÍNCİPE DEMOKRATİK CUMHURİYETİ:

Suçlular Adasındaki Melez İnsan /468

SONUÇ /485

Tablo: Bir Bakışta Kuzey ve Orta Afrika Ülkeleri / 498

Kaynakça /499

ÖNSÖZ

Afrika, insanın hem ilk yeri hem de insana dair olan her şeyin ilk yeridir. Bu nedenle Afrika insanın ve insanlığın özetidir. Afrika çalışmak, bir bakıma, hayatı çalışmak demektir. Çünkü hayat, Afrika'da, Afrika'nın her bir ülkesinde, her ülkenin her toprağında içkin haldedir. Bugün dünya ne sıkıntı yaşıyorsa, bunun nedeni, Afrika'nın yüzyıllardır döktüğü gözyaşı nedeniyledir. Aynı şekilde dünyanın mutluluk hissi duyan yerleri varsa, bu da, Afrika'nın her şeye rağmen mutlu olan çocukları nedeniyledir. Hayat ne demekse Afrika o demek; Afrika ne demekse hayat da o demektir.

Siz Roma'ya baktığınızda ihtişamlı binaları, görkemli sanat eserlerini görüyorsunuz. Ben ise aynı yerlere baktığımda Afrika'dan getirilip bu eserlerin yapımında çalıştırılan kölelerin iskeletlerini.

diyordu Alev Alatlı bir konuşmasında. Birçok kaynağa göre insanlığın başladığı yeri Afrika. Oysa 20. yüzyıla geldiğimizde insanlığımızdan utandığımız yerin adıydı. Şu bir gerçek ki Anadolu insanı Afrika'ya hep bir hüüzünle ve samimiyetle yaklaştı. Belki de Batının yani “*Tek Dişi Kalmış Canavarın*” ortak düşman olması bu yakınlaşmanın ana sebebiydi. Çünkü Osmanlı'dan bu yana Afrika (Kuzey) bizler için “*sömürülecek ve kaderine terk edilecek*” bir yer değil, zulümden âzad edilerek adalet mührünün vurulması gereken topraklardı.

Önce yok sayılan sonra sömürülen ardından unutilan bu topraklara olan bir minnet borcu olarak Türkiye'de *Afrika ve Eğitim* konulu kapsamlı bir çalışmanın eksikliği nedeniyle bu çalışmaya başladık. Gelinek noktada fiili sömürge devrinin bitmiş gibi görüldüğü çoğu ülkede kültürel sömürü ve asimilasyonun hızla devam ettiğine şahit oluyoruz. Bu istila birçok kanaldan devam ediyor; kimi zaman siyaset kimi zaman askeri kimi zaman ekonomik ancak en hızlı ve en etkili olduğu iki alan var: “*Medya ve Eğitim*” Bu iki alanın toplumlar üzerindeki etkisi tahmin edilenden daha fazla. En ücra noktalara kadar ulaşabilen ve bir neslin düşünce dünyasını şekillendirebilen bu iki unsur, bütün gücüyle atalarının yarım bıraktığı sömürüyü Afrika

topraklarında tamamlama gayretinde. Bir farkındalık yaratmak adına Necip Fazıl'ın deyişiyile: “*kim var!*” diye seslenilince, sağına ve soluna bakınmadan, fert fert “*ben varım!*” cevabını veren, “*benim olmadığım yerde kimse yoktur!*” düsturuyla sömürgeye karşı çıkarak, biz de varız diyerek çıktığımız yolda nihayete ulaşmanın sevincindediz.

Afrika'yı çalışırken iki duyguyu sürekli yaşıyorsunuz: Öfke ve acı. Öfkeyi, elbette, Afrika'yı asırlardan beri sömüren Batılılara; acıyı da sömürülen insana, insanlara yani Afrikalılara duyuyorsunuz. Afrika'ya dair okumalar, sizi, kimi zaman insanlığınızdan utandırıyor; kimi zaman da sizi insanlığa davete yol açıyor. Süslü sözlerin, güzel gülüşlerin, sözüm ona iyiliklerin, insanlığa davetlerin, güzel şartlar vadetmenin koca bir kıtayı sömürmek amacıyla yapıldığını; bu sömürünün de dayatılan bilgilerle ve uygulamalarla oluşturulan eğitim kurumları vasıtasıyla gerçekleştirildiğini görünce, elbette, insanlıktan utanıyorsunuz. Aynı zamanda bu durum, sizi, insan olmaya da davet ediyor.

Afrika her ne kadar sömürgecilikle yan yana gelen bir kıta olsa da Batı da kendini sömürgeci olmaktan kurtaramaz. Hiç kuşku yok ki, Batı demek sömürge, gözyaşı ve kan demektir. Bunu sadece Afrika'ya bakarak değil, yine Batılıların Amerika kıtasında sergiledikleri vahşette de görmek pekâlâ mümkündür.

Afrika üzerine yaptığımız bu çalışmayı, öteden beri kendimize verdiğimiz bir borç olarak telakki ettik. Borcumuzu ödemedik elbette. Çünkü bu çalışmayı yapmak için yola çıktığımızda, ülkemizde, Afrika üzerine yapılan çalışmaların oldukça az olduğunu gördük. Hemen hemen tüm çalışmaların yine sömürgeciler tarafından yani Batılılar tarafından yapıldığını gördük. Kaynakçamızın hemen tamamının sömürgecilerin çalışmasından oluşması da bunun acı bir örneğidir. Bu nedenle Afrika'ya olan borcumuzun hayli fazla olduğunu gördük. Borcu ödeyip bitirme duygusundan vazgeçerek, Afrika çalışmalarının sürekli olması gerektiğine, ülkemizde Afrika üzerine çalışan azınlık gibi, biz de şahit olduk.

Bu çalışmayı, ülkemizde Afrika üzerine yapılan az sayıdaki çalışmalardan farklı kılan, sadece eğitimi konu etmesidir. Eğitimi alarak Afrika ülkelerinin her birinin eğitim tarihini ortaya koymaya çalış-

tık. Bu nedenle çalışmamızın eğitimciler başta olmak üzere eğitimle ilgilenenlere daha çok faydalı olacağını temenni ediyoruz.

Ayrıca Hece Yayınlarının sahibi Sayın Ömer Faruk Ergezen'e özel bir teşekkür etmek isteriz. Gerek araştırma gerek tercüme eserlerle Türkiye'de Afrika üzerine yayınlar yapan, bunu önemseyen yayınevlerinin başında Hece Yayınları ve sahibi Ömer Faruk Ergezen gelmektedir. Bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan, bizi teşvik eden de Sayın Ömer Faruk Ergezen'dir. Bu nedenle eserin sevabı ona, hatası ise bizedir.

Bu çalışmaya beş kişilik ekiple başladık. Ancak, hayatın insanlara verdiği kimi meşakkatler nedeniyle, ekibimizdeki üç arkadaşımız (Sevda Kubilay, Erdem Karataş ve Mehmet Küçükçene) istemeyerek de olsa çalışmayı bırakmak zorunda kaldılar. Bu üç arkadaşımıza, yolun başında yaptıkları katkılardan dolayı teşekkür ediyoruz.

Son olarak şunu da belirtmekten mutluluk duyarız: Hataların, eksikliklerin yeri, her çalışmada olduğu gibi, bu çalışmada da elbette vardır. Bu nedenle okuyucunun kitapta gördüğü hataları veya eksiklikleri bize bildirmesi halinde, tarafımızca, bunun esere yapılan olağanüstü bir katkı olarak değerlendirileceğini de belirtmek isteriz.

Selam ile...

Prof. Dr. İsmail Aydoğan-Mutlu Sadık Fidan

KUZZEY AFRİKA

CEZAYİR

FAS

LİBYA

MİSİR

SUDAN

TUNUS

CEZAYİR

Adalardan Bir Fransız Gider

GİRİŞ

Resmi olarak Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti olarak bilinen Cezayir, Kuzey Afrika'da bulunan bir ülkedir.¹ Cezayir, Akdeniz kıyılarından Büyük Sahra'nın güney kesimlerine kadar uzanan topraklarıyla Afrika kıtasının alan bakımından en büyük ülkesidir. Kuzeyde Akdeniz, doğuda Tunus ve Libya, batıda Fas ve Batı Sahra, güneydoğuda Nijer, güneybatıda Mali ve Moritanya ile çevrili olan Cezayir'in yüzölçümü 2.381.741 kilometrekaredir. Ülkenin başkenti Akdeniz kıyılarında kurulmuş olan "Cezayir" şehridir.² Cezayir kelimesi, "adalar" anlamına gelen Arapça "el-Jazair" kelimesinden türetilmiştir ve eskiden kıyıda bulunan ancak 1525'ten beri anakaraya katılan dört adaya atıfta bulunur.³

Cezayir nüfusun yaklaşık %9'unun yaşadığı çöl bölgeleri, ülkenin %83'ünü oluşturmaktadır. Gerçekte nüfusun bu dağılımı, ülkenin farklı bölgelerinin sosyoekonomik ve coğrafi koşullarını yansıtır: kuzey Cezayir, insan yerleşimlerinin yeri için en iyi koşulları sunar (iyi altyapı, şehir ağları, eğitim tesisleri ve iyi denetim); Yüksel platolar, kurak bir iklim ve düşük yağış (ortalama 200 ila 300 mm yağmur) ile karakterize edilir. İklimin kuraklığı ve düşük yağış (10 ila 100 mm/yıl), insan faaliyetleri ve yerleşimlerin gelişimi için önemli bir kısıtlama oluşturmaktadır.⁴

¹ Chirouf, A. (2017). *The Role of Higher Education in the Competitiveness of a Developing Nation: A Case Study of Algeria*. University of Pennsylvania. ProQuest Dissertations Publishing.

² Çangal, Ö. (2021). Cezayir'de Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, s. 210-227.

³ The World Factbook (2021). *Algeria*. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/algeria/> adresinden alındı. Erişim Tarihi: 27.09.2021.

⁴ Toutitou, M., Yacine, L., & Ahmed, B. (2020). Spatial disparity and inequality of education

2021 yılı itibarıyla tahmini nüfusu 43.576.691'dir. Ülkenin %99'u Müslümandır. Ülkede %1'lik bir kesim Hristiyan ve Yahudî'dir.⁵ Ülke nüfusunun %99'unu Araplar ve Berberiler oluşturmaktadır. Ülkenin geri kalan %1'lik kesimini ise Fransız koloni döneminden kalan Avrupalılar ve batılular oluşturmaktadır. Arapça, Berberice ve Fransızca ülkenin resmi dilleri içerisinde yer almaktadır. Berberice 2002 yılında iç savaşı bitirme amacıyla yapılan reformlar kapsamında resmi diller arasına alınmıştır. Ülkenin bağımsızlığını kazandığı 1962 yılından 2002 yılına kadar Berberice ülkenin resmi dilleri arasında sayılmamaktaydı.⁶ Üst orta gelir düzeyine ve 210 milyar dolarlık GSYİH'ya sahip gelişmekte olan bir ülke olan Cezayir'in ekonomisi, ihracat gelirlerinin yaklaşık %95'ini, Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının (GSYİH) %30'unu ve bütçe gelirlerinin %60'ını oluşturan petrol ve doğal gazı dayanmaktadır. Bununla birlikte, Cezayir'de petrolün rezervi tahmini 18 yıl, doğal gazın rezervi ise 24 yıldır.⁷

CEZAYİR'İN TARİHİ

Milâttan önce 1000 yıllarında Suriye sahillerinden gelen Fenikeliler tüccarlar Cezayir'in Akdeniz kıyılarına yerleştiler ve milâttan önce 814'te bugün Tunus sınırları içerisinde bulunan Kartaca şehrini kurdular. Daha sonra Kartaca, onların burada kurdukları devletin hem adı hem de başşehri oldu. Milâttan önce 146 yılında Kartaca'yı ele geçiren Romalılar, milâttan sonra 40 yılına doğru bu bölgedeki hâkimiyetlerini kuvvetlendirdiler ve Cezayir "*Mauretania Caesariensis*" adıyla imparatorluğun bir eyaleti haline geldi. Bu dönemde kıyı bölgelerinde "*Romanizasyon*" ismiyle bilinen yoğun bir sömürgeçilik ve zulüm siyaseti uygulanırken Cezayir'in iç kesimleri Roma hâkimiyetinin dışında kaldı. Kabile toplulukları halinde göçebe hayatı yaşayan yerli halka *Libyalı* deniliyordu. Kendilerini "*Emâziğ*"

domain in Algeria: a spatial econometric approach. *International Journal of Social Economics*, 47, pp. 1161-1180.

⁵ The World Factbook (2021).a.g.e.

⁶ Tulga, A. Y. (2017). *Cezayir'de geçmişten günümüze İslamcı hareketler (Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

⁷ Chirouf, A. (2017).a.g.e.

(hür insanlar) olarak tanıtan bu yerli halka sonraları “*Berber*” adı verilmiştir. Roma İmparatorluğu’nun çöküşünden sonra bölge sırasıyla Vandallar ve Bizans’ın hâkimiyeti altına girdi.⁸

16. asrın başlarında Akdeniz’e hâkim olmak isteyen İspanya, Cezayir’i işgal etmek istemiştir. İspanyol haçlı saldırılarına maruz kalan Cezayirli, Barbaros Kardeşlerden (Oruç ve Hızır Reis) yardım talep ederek ülkelerine davet etmişlerdir. Barbaros Kardeşler de 1516 yılında Cezayir’i ele geçirerek bölgeye hâkim olmuşlardır. Ancak Barbaros Hayreddin, güçlü İspanyol saldırılarına karşı direnebilmek için Osmanlı’nın desteğine ihtiyaç duymuştur. Bunun için de halkın onayıyla Cezayir’in Osmanlı hâkimiyetine girmesini sağlamış ve burayı “*Padişahın Ülkesi*” olarak ilan etmiştir.⁹ Hızır ve Oruç Reis ile başlayan Türk-Cezayir ilişkisi, 1516 yılından 1847’ye kadar bir bakıma iki milletin ortak tarihini oluşturur. 1533’te Osmanlı Devleti’ne “*Beylerbeylik*” statüsünde bağlanan Cezayir, bu tarihten sonra Fransız işgaline kadar, Türklerin bir vilayeti olarak kalmıştır. Abdülkadir’in Fransızlara teslim olduğu 1847’den itibaren vilayetleri arasında saymayan Osmanlı Devleti, Cezayir’in son direnişçisini “*Cezayir Emiri*” sıfatıyla himayesine almıştır.¹⁰ Cezayir’de 1830 yılındaki Fransız işgaline kadar devam eden 300 yıllık Osmanlı hâkimiyeti sırasında ülke, Beylerbeyi (1516-1587), Paşa (1587-1671) ve Dayılar (1671-1830) tarafından yönetilmiştir.¹¹

1789’a kadar Fransa ile iyi dostluk ilişkileri içinde olan Cezayir, 1799’dan itibaren gergin dönemler yaşamaya başlamıştır. Napolyon’un Kuzey Afrika’ya yönelik planlar yapması bu gerginliği tırmandırmıştır. Bölgede İngilizlerin hâkimiyet kurma çabaları Fransızları daha da tahrik etmiştir. Ülke içinde yaşanan siyasi problemleri örtmek için kamuoyunun ilgisini Cezayir’e çekmek isteyen Fransa, “*Yelpaze Olayı*” olarak bilinen diplomatik krizi de iyi bir koz olarak kullanmıştır. Bu olay sonucu Fransa, 1827’den 1830’a kadar üç yıl kuşattıktan sonra neticede 1830’da Cezayir’i işgal etmiştir. II.

⁸ Saidüni, N. (1993). *Cezayir. (7.cilt, s.485-486)*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.

⁹ Nam, M. (2012). İşgalden İstiklale Cezayir. *Tarih Dergisi*, 55,s. 155-187.

¹⁰ Sönmez, Ş. (2017). *Cezayir bağımsızlık hareketi ve Türk kamuoyu (1954-1962)*, İstanbul: Kriter Yayınevi.

¹¹ Çangal, Ö. (2021).a.g.c.

Mahmuğ'un tahtta olduğu bu dönemde Osmanlı Devleti askeri ve siyasi olarak birçok sıkıntı ve gaile ile meşgul olmasından dolayı işgale karşı ciddi bir yaptırımda bulunamamıştır. Ancak Cezayir'de, doğuda Hacı Ahmet Bey ile batıda Emir Abdülkadir tarafından başlatılan direnişlere destek vermiştir. 17 yıl süren bu direniş 1847'de son bulmuş ve bu tarihte Cezayir devlet salnamesinden çıkarılmıştır. Böylece 132 yıl süren Fransa'nın sömürge dönemi başlamıştır.¹²

Bölgede Fransız dilinin, kültürünün ve Katolik Hristiyanlığın yaygınlaşması için Papalıkla eş güdümlü olarak Fransız hükûmeti tarafından desteklenen projeler ile Kuzey Afrika'daki sömürgelere çok sayıda Fransız getirilmiştir. 1866'ya geldiğinde Cezayir'de 273 papazın görev yaptığı 187 koloni/bucak yaratılmıştır. Bu dönemde Fransa, Cezayir'deki yayılmacı kolonileşme faaliyetleri, Papalık tarafından da büyük bir destek almıştır. Dönemin Katolik lideri Papa XIII. Léon, "Cezayir 200 milyon ruhun yaşadığı Afrika'ya giriş kapısıdır" diyerek desteğini vermiş ve Cezayir'de oluşturulan "Başpiskoposluk Yardımcılığı"ndan sonra kısa süreler içinde Tunus, Libya, Mısır, Etiyopya, Kongo ve Gine'de piskopos yardımcılıkları kurulmuştur.¹³

Fransız sömürgeçiliği, bir yüzyıldan fazla bir süre (1830-1962) Cezayirlielerin boynuna ağır ve baskıcı bir boyunduruk koydu.¹⁴ Fransa'nın Cezayir'de uyguladığı adaletsizliklerden biri askerlik ve vergi alanında olmuştur. Bu çerçevede Cezayirli yerliler Avrupalılardan daha fazla askerlik yapmışlar ve Avrupalılara uygulananndan farklı olarak "Araplara mahsus vergi" adıyla bilinen iki kat vergi ödemek zorunda kalmışlardır. Cezayirlielerin kendi ülkelerinde seyahat etme özgürlükleri bile ellerinden alınmış, silah taşımak, hacca gitmek ve dini merasim yapmak için de izin almak mecburiyetinde kalmışlardır. Aynı şekilde Kur'an kursları dışında Arapça eğitim yapan okul açamamışlar, yerel dilde gazete çıkaramamışlardır.¹⁵

¹² Nam, M. (2012).a.g.e.

¹³ Birscl, H. (2013). Emperyal Fransa'nın Osmanlı-Cezayir Stratejik Düzleminde Bir Kültür ve Kimlik Asimilasyonu Örneği.(Aziz Charles de Faucauld'un Mektubu). *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol: 29.

¹⁴ El-Khalli, G. Y. (1987). *The Effects of Independence on Higher Education Enrollments in North Africa*, University of Southern California. ProQuest Dissertations Publishing.

¹⁵ Nam, M. (2012).a.g.e.

1954'te Avrupalı yerleşimciler ekili arazinin dörtte birinden fazlasını ve Akdeniz kıyısı boyunca yer alan verimli bölgeleri ele geçirdiler. Ülkede ana güç haline gelen bu koloniler, eğitim, hükümet, iş dünyası, medya ve tarıma kadar kamu yaşamının neredeyse her yönünü kontrol ettiler. Cezayir devriminin başladığı 1954 yılında, Cezayir'de bir milyondan fazla Fransız yerleşimci yaşıyordu. Bu, toplam nüfusun yüzde 11'ini temsil ediyordu. Fransızlar özellikle siyasi olmak üzere her türlü gücü uygularken ve ayrıcalıklara ve yüksek gelirlere sahipken, Cezayirli çoğunluk statü kaybı, boyun eğme, yoksulluk, eğitim eksikliği ve teknik eğitimden muzdaripti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Cezayirliiler arasındaki demografik artış, Cezayir nüfusunun kaynaklar üzerindeki baskısını daha da kötüleştirdi ve bu da şehirlere kırsal göçün artmasıyla sonuçlandı.¹⁶ Bunun sonucu olarak Cezayirliiler ikinci sınıf insan konumuna düşmüşler ve kendi topraklarında köle haline gelmişlerdir. Bu zulüm ve adaletsizlik karşısında küçük çaplı da olsa isyanlar çıkmış, Fransa bunları kanlı bir şekilde bastırmıştır. I. Dünya Savaşı sonrası Cezayir'de bağımsızlığa doğru yol alınmaya başlanmıştır. Emir Halid, Abdülhamid Ben Badis ve Ferhat Abbas öncülüğünde siyasi mücadele sürdürülmüş; ancak 1945'de bağımsızlık için toplanan halkın üzerine ateş açılarak 45.000 insan öldürülmüştür. Bağımsızlık için 1 Kasım 1954 tarihinden itibaren başlayan silahlı mücadele 1962'ye kadar 7 yıl sürmüştür. Başta Fransızlar bu hareketleri ciddiye almamış, daha önceki isyanlar gibi küçük çapta bir girişim olarak değerlendirmişti. Cezayir'i Fransa'nın bir parçası kabul eden ve o yüzden "*Fransız Cezayir'i*" olarak isimlendiren Fransızlar, hiçbir zaman burayı kaybedeceklerini düşünmemiştir. "*Cezayir Sorunu*" 1955'te Birleşmiş Milletler gündeminde yer almıştır. Burada 1958'de Cezayir'in kendi kaderini tayin etmesi için yapılan oylamada Türkiye çekimser oy kullanmıştır. 1962'de Fransa'nın Evian şehrinde Fransa ile görüşmelere başlayan Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti 5 Temmuz 1962'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu dönemde Türkiye basını, önce bağımsızlık mücadelesini Fransa'nın iç meselesi olarak görmüştür. Bölgede kendi muhabiri olmadığından haberleri Fransa ve Batılı kaynaklardan

¹⁶ El-Khalli, G. Y. (1987).a.g.e.

alması sebebiyle başta milli mücadelenin farkına varamamıştır. Bir müddet sonra gerçeği gören basın Cezayirîlilerin mücadelesine destek vermiştir. Cezayir Geçici Hükümetini 33 ülke tanımıştır.¹⁷

CEZAYİR'DE İSLAM

Genel olarak *Ağlebiler*, *Temimiler*, *İhşidler*, *Fatimiler*, *Ziriler*, *Zeyyaniler*, *Hafsiler* gibi birçok farklı kültür yapılarındaki toplulukların kabileler halinde yaşadığı Cezayir, diğer Kuzey Afrika toprakları ile beraber 7. yüzyılın ilk yarısında İslam ile tanışmış ve halklar kısa bir süre içinde Müslümanlaşmıştır.¹⁸ Cezayir'e yapılan ilk Arap- İslam akınları 681 yılında Ukbe Bin Nafi komutasında gerçekleşti. Yapılan bu akınlar bölgenin yerli kavmi olan Berberilerin direnişiyle karşılaştı.¹⁹ 7. yüzyılın ortalarından itibaren Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh ile Abdullah b. Zübeyr'in emrinde Mağrib'i fethetmek üzere gelen Müslüman Arap fâtipler, Berberî kabilelerinin ve Bizans'tan artakalan bazı toplulukların mukavemetiyle karşılaştılar. Bizans'a karşı bağımsızlığını ilân ederek Sübeytılâ'yı başşehir yapan kumandanı öldürüp şehre girdiler ve 2,5 milyon dinar cizye olarak geri döndüler. Daha sonra Muâviye Mısır valisini göndererek sahildeki bazı yerlerin ele geçirilmesini sağladı. Ebû'l-Muhâcir Dînâr'dan sonra meşhur kumandan Ukbe b. Nâfi'el-Fihrî 670 ve 682 yıllarında gerçekleştirdiği seferlerle İslâmiyet'in yayılması için uygun bir ortam hazırlamayı başardı. Ukbe'nin Berberî kumandanı Küseyle ile yapılan bir savaşta şehit düşmesinden sonra (682-683) bu görevi Züheyr b. Kays el-Belevî üstlendi. Onun ardından Hassân b. Nu'mân el-Gassânî fetih hareketini devam ettirdi; ancak o da Berberî Melikesi Kâhine önünde hezimete uğradı ve askerini geri çekmek zorunda kaldı (696). Fakat bir süre sonra Berberî kabilelerinin de yardımıyla tekrar saldırıya geçerek Kartaca'yı ele geçirdi ve Kâhine'nin sonunu hazırladı.²⁰ Arap-İslam ordularının bölgeyi ele geçirmesinin ardından, bölgenin kadim halkı olan Berberilerin Müslümanlaştırılması süreci başladı.

¹⁷ Nam, M. (2012).a.g.e.

¹⁸ Birscl, H. (2013).a.g.e.

¹⁹ Tulga, A. Y. (2017).a.g.e.

²⁰ Saidûni, N. (1993).a.g.e.

Bu süreç başlangıçta Berberilerin düşük çaplı direnişiyile karşılaşmasına rağmen ilerleyen zamanda İslam, Berberiler arasında çoğunlukla kabul gördü.²¹ Tarikatların ve İslami cemaatlerin etkisiyle kabileler içinde “*derviş*”, “*şeyh*” gibi kişilikler ortaya çıktı. Berberiler arasında Müslümanlığın yayılmasında bu gibi kişiliklerin etkisi olmuştur. Berberilerin kabileler halinde Müslümanlaşması ve Arap kültürünün etkisi altında kalmasında, camilerin etkisinin büyük olduğu ileri sürülmektedir.²²

İlerleyen dönemlerde Kanûni Sultan Süleyman’ın Barbaros Hayreddin’i İstanbul’a davet edip Cezayir beylerbeyi sıfatı ile onu Osmanlı donanmasının başına getirince Cezayir doğrudan doğruya bir Osmanlı beylerbeyliği haline geldi (1534). Barbaros, Osmanlı donanması ile yaptığı ilk seferde Tunus’u ele geçirdiyse de (1534) İmparator V. Karl’ın (Şarlken) gönderdiği donanma ve yerli halkın ihaneti yüzünden geri çekilmek zorunda kaldı. Fakat 1536’ya kadar Sâhil ve Tel bölgesi şehirlerinin çoğunu zapt etti. 1538’de Andrea Doria kumandasındaki Haçlı donanmasını Preveze’de yenilgiye uğratarak Orta Akdeniz’de Osmanlı üstünlüğünü sağlamış oldu. Bunun ardından bizzat İmparator V. Karl’ın da katıldığı İspanya donanmasının Cezayir seferi tam bir hezimetle sonuçlandı (1541).²³ Kuzey Afrika topraklarına 1516 yılında ayak basan Hızır ve Oruç Reisler, bölgede hâkimiyet tesis ederek 1518 yılında Cezayir’i Osmanlı İmparatorluğu’nun topraklarına katmışlardır. Bu tarihten itibaren de Cezayir’de güçlü bir Osmanlı yönetimi oluşturulmuştur. Osmanlı’nın dış topraklarında uyguladığı yönetim anlayışı olan Millet Sistemi buralarda da etkili olmuştur.²⁴ Cezayir’in Türk döneminde en müreffeh ve medenî asırlarını yaşadığını eldeki kaynaklar göstermektedir.²⁵

1831 Fransız işgaliyle birlikte Fransızlar halkın mukavemetini kırmak için askerî, siyasî, dinî, kültürel, ekonomik her baskıyı deneyerek Cezayir’in İslâm-Arap kimliğini ortadan kaldırmayı hedefle-

²¹ Tulga, A. Y. (2017).a.g.e.

²² Sönmez, Ş. (2017).a.g.e.

²³ Saidûni, N. (1993).a.g.e.

²⁴ Bırsel, H. (2013).a.g.e.

²⁵ Saidûni, N. (1993).a.g.e.

yen planlar uyguladılar ve her şeyden önce Hristiyanlığı yaymaya, Arapçanın yerine Fransızca'yı hâkim dil haline getirmeye çalıştılar. Halka ait mülkleri tasfiye etmeye, vakıflara ve kendilerine mukavemet eden kabilelerin topraklarına el koymaya başladılar. Bunların yanı sıra ülkenin en güzel yerlerine Avrupalıları yerleştirerek sömürge yerleşim birimleri oluşturmaya gayret ettiler. İlk sömürge birimleri Cezayir şehri çevresinde kuruldu ve Bûfârik'te resmî sömürge teşkilâtı organize edildi (1836). Avrupa'dan gelen göçmenlere yerli kabilelerin ellerinden alınan araziler bedava dağıtıldığı için her geçen gün Avrupalı nüfusu artış gösterdi. 1841-1850 arasında 115.000 hektar arazi dışarıdan gelenlere dağıtıldı. 1847'de ülkedeki Avrupalıların sayısı 104.000 iken 1872'de 245.000'e, 1911 yılında da 752.000'e yükseldi. Aynı şekilde ellerindeki arazinin miktarı da 1860'ta 365.000, 1930'da ise 2.345.000 hektarı buldu.²⁶

Fransızlar Cezayir'de bulunan dini yerlerde de değişikliğe gitti. Kimi caddelerdeki düzeni sağlamak açısından camilerin duvarlarını veya minarelerini yıktılar. Yıkılan duvarlar yerine yeni yapılan duvarlar ise camileri küçülttü ve orijinal görüntülerinden uzaklaştırdı. Cezayir'in işgalinden sonra yapılan değişikliklerden bir tanesi de bazı camilerin kiliseye çevrilmesi oldu. Cezayir'de Fransızlara karşı gerçekleşen isyan hareketlerinin İslam bayrağı altında gerçekleşmesi ve gerçekleşen bu eylemlerin planlarınının camilerde yapılması nedeniyle Fransızlar ülkenin muhafazakârlaşmasını önlemek, yeni isyanların önüne geçebilmek için ve daha seküler ve Fransa'ya yakın bir yaşam geliştirmek amacıyla cami yıkmak, cami küçültmek ve cami yerine kilise yapmak gibi eylemlere sıkça başvurdular. Ayrıca Fransızlar Cezayirli Müslümanların İslam coğrafyasından İslam birliği fikrine kapılmaları ve geri dönüşlerinde ülkelerinde bu düşüncüyü yaymaları ve propagandasını yapmalarından korkulduğu için Cezayirli Müslümanlara Hac yasaklandı. Fransız idareciler seküler ve Fransa tarafından asimile edilmiş bir Cezayir yaratmak amacıyla kadınların çarşaflarıyla ilgili düzenlemelere giriştiler. Fransızlar Cezayirlilerin kültürünün en derin değerlerine dokunmadan Cezayir'i değiştiremeyeceklerini gördüler. Bu amaçla sosyal yardım dağıtma adı altın-

²⁶ Dursun, D. (1993). *Cezayir* (7. cilt, s.494-497). İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.

da Cezayirliilerin mahallelerine girildi, gerçekleştirilen sohbetlerde çarşafın kutlklerinden bahsedildi ve Cezayirli kadınların kendi kaderlerinin tayininde söz sahibi olmaları telkin edildi. Çünkü biliyorlardı ki kadını değiştirmeden kültürü değiştiremezlerdi. Asimilasyon politikasında önemli bir stratejiyi oluşturan çarşaf konusunda Fransızlar bazı başarılar elde ettiler ve bazı Cezayirli kadınların arşafalarını ıkartmalarına vesile oldular. Ancak Fransızların arşaf politikası kapsamında başarı sağladığı kesim küçük bir kesimdi ve toplumun geri kalan kısmı Fransızların bu politikasına karşı çıktı ve Fransızların arşaf politikaları çoğu Cezayirli kadın üzerinde ters tepki yarattı. Cezayirli kadınlar giydikleri arşaflarıyla Fransız işgalcilere kafa tutmaya başladı.²⁷

Fransa'nın 1831 yılında işgal ettiği Cezayir'de İslamiyet siyasi gelişmelerde önemli bir rol oynamış, milli birlik ve dayanışmanın temellerinden biri olmuştur. Özellikle 1830-1962 Fransız işgali döneminde İslami sömürge karşıtlığı, bağımsızlık mücadelesi ve Cezayir milliyetçiliği için bir ilham kaynağı olarak görülmüştür. Cezayir'in bağımsızlığını kazandığı 1962 yılında, ülke liderliğini üstlenen Ulusal Kurtuluş Cephesi, İslami, sosyalist ve liberal görüşleri kapsayan milliyetçi eğilimleri bünyesinde topluyordu. Halkın oğunluğunun Müslüman olduğu ülkede 1963'te ıkarılan Cezayir Anayasası'nda devletin sosyalist, resmi dininin de İslam olduğu ilan edilmiştir. Mısır gibi Cezayir'de de kentli burjuvazi ve aydın sınıfın kültürünün baskın olduğu laik bir devlet kurulurken, halk kitleleri arasında İslam kültürü merkezi önemini korumuştur. Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin sosyalist politikalarının başarısızlığı ve 1980'lerdeki siyasi baskılar, daha fazla demokrasi taleplerinin ve hkmetin yetersizliğinden duyulan toplumsal hoşnutsuzluğu başarılı şekilde kullanan kitlesel bir İslami hareketin, Ulusal İslami Cephe'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ulusal İslami Cephe ve diğer İslami rgtler, yabancılaştırıcı ve yozlaştırıcı olduğu gerekçesiyle, laik Batı kültürüne karşı çıkararak, şeriat ile yönetilen bir devlet kurulması çağrısında bulunmuşlardır. Demokratik açılıma kapalı bir yönetimin hüküm sürdüğü, sosyo-ekonomik eşişsizliklerin diz boyu olduğu ve her siyasi grubun meşruiyet aracı

²⁷ Tulga, A. Y. (2017).a.g.e.